

Paczolay Péter előadása: „A közjog és a civiljog kapcsolata az Alaptörvényben – avagy a Ptk. alkotmányos alapjai”¹

1.

A kérdés, amit szemügyre kell vennünk valójában a **polgári jog – konkrétan az új Polgári Törvénykönyv – alkotmányi, alaptörvényi alapjai**. Két evidencia: 1. a Ptk.-nak – amint minden törvénynek – meg kell felelnie az Alaptörvénynek; 2. Az Alaptörvény nem foglalkozik a közjog és a magánjog viszonyának kérdésével, és csak áttételesen tartalmaz a polgári jog alapjait érintő szabályokat. Az Alaptörvényben a „közjog” szó egyetlen helyen fordul elő: a köztársasági elnök felelősségénél, amit az Alaptörvény „közjogi” felelősségnek nevez. A „magánjog” pedig egyedül a bírói útnál szerepel: a magánjogi jogvitákban bíróság dönt.

A magánjog vagy civiljog kifejezés szinonima. A magánjog vagy civiljog központi területe a polgári jog. A polgári jog minden polgár számára azonosan érvényesül, és ezért ebben az értelemben *általános magánjognak* minősül. Ezt hazánkban 1959 óta a Ptk. kodifikálja.

A jog tulajdonképpen a magánjoggal kezdődött: Amikor a másik embert elismerték tulajdonosnak, és a cserekapcsolatoknál elfogadták egymást partnernek. A többi jogág csak később zárkózott fel a magánjog mellé. A magánjog azonban finomságában, dogmatikai kidolgozottságában azóta is megelőzi az összes többi jogágot. A jogrendszer differenciálásakor a magánjog tudományos alapját dolgozták ki először.

A magánjog a jogrendszernek az az ága, mely a legközvetlenebb összefüggésben áll a gazdasági viszonyokkal. A magántulajdon lehető legteljesebb elismerésére épül. Jogilag egyenlő autonóm személyek vesznek részt benne. Tiszta formájában szabályai betartását kizárólag vagyoni jellegű befolyásolással mozdítja elő, vagyis a jogág szabályainak megsértőit csak vagyoni szankciók érhetik és a szankciók érvényesítése egyedül az érdekelt (jogosított) felek autonóm akaratótól függ. A magánjog olyan érdekeket védelmez, amelyeket az állam elsősorban magánérdekeknek ismer el, és lehetőleg nem avatkozik bele sem engedélyek, sem pedig irányítás útján.

Mindemellett a különbségtétel a közjog és a magánjog között a leginkább vitatott jogi kérdések közé tartozik. A közjog-magánjog dichotómiájának béklyója nehezíti mozgásunkat: nem vitatva e felosztás jelentőségét, az elmúlt félévszázad komplex viszonyai között csak gyengíti a tisztánlátást. Ennek a mai magyar jogrendszerben is alapvető tartalmi jelentősége van. Az Alaptörvény elhatárolja egymástól a büntetőügyeket, a magánjogi jogvitákat és a közigazgatási pert (a közigazgatási határozatok törvényességéről döntő pereket)².

Az elhatárolás azonban nemcsak annak meghatározásánál fontos, hogy vita esetén melyik bíróságot kell igénybe venni, hanem az állami szervek cselekvéseinek jogkövetkezményeinél is jelentősége van. Ha az állam magánjoginak minősíthető tevékenységéről van szó, akkor alapvetően a Ptk. és más magánjogi kódexek szabályai érvényesülnek, ha közjoginak minősíthető tevékenységről van szó, akkor alapvetően a közigazgatási eljárási törvény az irányadó³.

¹ Elhangzott a Magyar Jogász Egylet miskolci tagozata által szervezett konferencián 2013. február 1-jén Lillafüreden

² 25. cikk (2) bekezdés

³ Az Alkotmánybíróság az 59/1991. (XI. 19.) AB határozatában arra mutatott rá, hogy az Alkotmány 9. §-ára figyelemmel a piacgazdaság körülményei között a piaci, vagyoni és versenyszférában következetesen

2.

Az alkotmányjog – evidensen – a közjog része. Alkotmány alatt azt a különleges törvényt értjük, amely az állam szervezeti felépítésének, területi tagozódásának, más államokhoz való kapcsolatának alapvető szabályait, továbbá az alkotmány hatálya alá tartozó személyek államhoz való viszonyát, a polgárok legfontosabb jogait és kötelezettségeit tartalmazza. Az ily módon létrehozott államhatalom kötve van az alkotmányhoz mint legfelső normához, és a hatalmát a hatálya alá tartozó személyek felett az alkotmány keretei között gyakorolhatja.

Alaptörvényünk néhány itt releváns rendelkezése szerint: Hazánk Alaptörvénye Magyarország jogrendszerének az alapja⁴. Az Alaptörvény Záró rendelkezését követő, az Alaptörvény legvégén szereplő fordulat „Magyarország első egységes Alaptörvényéről” szól, kimondva az Alaptörvény jogrendszerbeli primátusát⁵. Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek⁶.

Az Alaptörvény egyik célja, hogy védelmet nyújtson a magánszemély számára az állammal szemben. Ez abból a történeti fejlődésből fakad, hogy az alkotmányok célja nem a magánszemélyek egymással szembeni, hanem az állammal szembeni védelme volt. Az alkotmányban foglalt jogok azonban objektív értékeket (értékrendszert) alkotnak, amelynek célja a magánszemélynek a személyiség szabad kibontakozásához való jogának a biztosítása és a magánszemély méltóságának a védelme. Ezen értékeknek a jogrendszer egészében érvényesülniük kell. Ez az érvényesülés eltérő a közjogban és a magánjogban. Míg a közjogban ez az értékrend közvetlenül érvényesül, addig a magánjogban közvetlen, az Alaptörvény által biztosított értékeknek az átsugárzása folytán, a magánjogi normák értelmezése útján.⁷

3.⁸

Az Alaptörvény **Szabadság és felelősség** című részének élén az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogai állnak. Az Alaptörvény alapjogi katalógusában az első az emberi méltóság védelméhez való jog.

Az érinthetetlen méltóság óvására és védelmére kötelező szabályból eredő alanyi jogi tartalomnak három, jól elkülöníthető jellegzetessége van:

Ez az alanyi jogi tartalom egyrészt abban áll, hogy maga az állam az ember méltóságába nem avatkozhat be, vagyis az emberi méltóságnak az állami beavatkozást elhárító funkciója van egyfelől.

Másrészt az államnak jogalkotással és jogalkalmazással be kell avatkoznia, ha az ember méltóságát mások sértik, vagyis az emberi méltóságnak védelmi dimenziója van nemcsak az állammal, hanem másokkal szemben is. Ha magánszemélyek sértik mások

el kell határolni egymástól az állam közhatalmi és tulajdonosi minőségét. Azokban az esetekben, amelyekben az államot az autonóm vagyoni (polgári jogi) viszonyok egyik szereplőjeként és nem közhatalmi funkciót gyakorló szervezetként kell értékelni, az Alkotmánybíróság álláspontja szerint meg kell szüntetni az állami tulajdonforma privilegizált helyzetét.

⁴ R) cikk (1) bekezdése

⁵ 45/2012. (XII. 29) AB határozat

⁶ R) cikk (2) bekezdés

⁷ Gárdos-Orosz Fruzsina: Az emberi jogok alkalmazásának lehetőségei a rendes bíróságokon különös tekintettel a magánjogi jogvitákra, Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Győr, 2010. 67. o. http://www.sze.hu/~smuk/DoktoriIskola/Fokozatszerzes/OroszF/Disszertacio_Gardos-O%20F.pdf,

⁸ Klicsu László: Az emberi méltóság a német alkotmánybíróság egyes döntéseiben In: Iustum Aequum Salutare VI. 2010/4., 128. o.

emberi méltóságát, az államnak kötelessége a veszélyt elhárítani és a zavarást megszüntetni.

Harmadrészt akkor is be kell avatkoznia az államnak, ha az egyén nem képes a maga számára az anyagi értelemben vett méltó életet biztosítani, és az anyagi létminimum alatt él, vagyis az emberi méltóságnak az Alaptörvény szerint van egy szociális igényt megalapozó dimenziója is.

Az állami beavatkozást elhárító funkció, a védelmi igény másokkal szemben, továbbá az állam kötelezettsége az anyagi létminimum biztosítására egyaránt az ember alaptörvényben érinthetetlennek nyilvánított méltóságából ered. Mindhárom esetben konkrét személyek olyan alanyi jogairól beszélhetünk, amelyeknek forrása az említett állami kötelezettség.

Az emberi méltóságnak ugyanakkor van egy nem alanyi jogi, nem konkrét személyhez kötődő, hanem objektív tartalma is.

Ez abban áll, hogy végső soron az ember méltóságán, önálló, szabad cselekvésén alapul az állam. Másképpen szólva, az állam van az emberek akaratából és nem fordítva, nem az emberek vannak az állam akaratából. Az alaptörvény elején nem az állam áll, és nem is az állampolgár, hanem az ember maga.

Az ember méltóságának az Alaptörvényben elfoglalt helyéből következik, hogy az emberi méltóságnak iránymutató ereje van más alapjogok tartalmának az értelmezésénél is.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében az emberi méltóság minden tárgyi jog megalkotásánál és alkalmazásánál a legfőbb alkotmányos vezérlő elv, az alkotmányos alapjogok, értékek és kötelezettségek rendszerének a tényleges alapja.

Az alapjogoknak anyagi tartalma van, és ez a tartalom az emberi méltóságból ered. Az egyes alapjogokat kifejezetten az emberi méltósággal mint anyajoggal összefüggésben, azzal együtt, arra tekintettel kell értelmezni. Állami beavatkozást megvalósító törvénynek egyensúlyt kell teremtenie a személyek jogmentes magánszféráját védő alapvető jogok és a törvényben megcélzott társadalmi, politikai, gazdasági érdekek között. Ezek egyoldalú, kizárólagos és differenciálatlan érvényesülésekor alapos okkal lehet hivatkozni az alapvető jogok, végső soron az emberi méltóság védelméhez való jog sérelmére⁹.

Az ember érinthetetlen méltóságából eredő védelmi igény más magánszemélyek jogsértéseivel szemben, kisebb részben polgári jogi és büntetőjogi személyiségvédelmi, jogalkotási kérdéseket, nagyobb részben viszont jogalkalmazási kérdéseket vet fel.

4.

De nézzünk néhány példát arra – szubjektív válogatással -, hogy az Alkotmánybíróság több mint húsz éves gyakorlata milyen hatást gyakorolt a polgári jog alakulására.

Az, hogy az alkotmány mint közjogi szabálygyűttes, milyen jelentős hatással van a civiljogra, az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján is igazolható.

Az Alkotmánybíróság eddig közel száz határozatot hozott, amelyek rendelkező részében szerepel a Ptk.

Ezek a lehető legváltozatosabb témák. A következő Ptk.-szabályok minősültek alkotmányellenesnek:

1991-ben:

⁹ 37/2011. (V. 10.) AB határozat

- a kisajátítás egyik szabálya, az LB elnökének indítványára, mert az nem garantálta a kártalanítás azonnaliságát¹⁰;

1992-ben:

- a ráépítés egyik részletszabálya, mert sértette a köz- és magántulajdon egyenjogúságának elvét, hogy magánszemélyek között ráépítés esetén az épület, illetőleg a föld értékének összehasonlítása alapján kaphatta meg a ráépítő a föld tulajdonjogát, míg állami vagy szövetkezeti földtulajdon esetén ez a lehetősége a ráépítőnek nem állt fenn¹¹;

- a károkozó nem vagyoni kárért való felelősségét korlátozó szabály¹²;

- az államigazgatási jogkörben okozott kárnak az általános öt évnél rövidebb, egyéves elévülési ideje¹³;

- a gazdálkodó szervezetek egymás közti jogviszonyában a pénzkövetelések elévülési ideje (rövidebb, mint az általános)¹⁴;

- a banktitok alól való olyan feloldás szabálya, amely csak az állammal szemben kártérítési kötelezettséget megállapító ítéletre vonatkozik, a privilegizálás miatt¹⁵;

- bizományi szerződés részletszabálya, amely az egyéni vállalkozóra mint magánszemélyre kedvezőtlenebb volt, mint gazdálkodó szervezetre¹⁶;

1995-ben:

- Ellentétes az Alkotmánnyal, hogy azok a jogszabályi rendelkezések, amelyek az érzelmi, szexuális és gazdasági közösségben házasságon kívül együtt élő, és kapcsolatukat nyilvánosan vállaló személyekre nézve jogokat és kötelezéseket állapítanak meg, csakis a Polgári törvénykönyv fogalom meghatározása szerinti élettársi viszonyhoz fűznek jogkövetkezményeket¹⁷;

1996-ban:

- a magánmunkáltató alkalmazottjának kártérítési felelősségéről szóló szabály (hátrányosabb volt, mint az állami munkáltató alkalmazottjára vonatkozó)¹⁸;

2001-ben:

- a választás joga (lex Répássy)¹⁹;

2008-ban:

- közösségek becsületvédelméről szóló szabály (közérdekű kereset gyűlöletbeszédnél)²⁰;

2010-ben:

- a vállalkozó jelzálogjoga a megrendelő tulajdonában lévő ingatlanon (építési szerződés alapján, megállapodás nélkül bejegyzett jelzálogjog)²¹;

- az új Ptk. lépcsőzetes hatálybaléptetése²².

¹⁰ 58/1991. (XI. 8.) AB határozat

¹¹ 29/1992. (V. 19.) AB határozat

¹² 34/1992. (VI. 1.) AB határozat

¹³ 53/1992. (X. 29.) AB határozat

¹⁴ 54/1992. (X. 29.) AB határozat

¹⁵ 59/1992. (XI. 6.) AB határozat

¹⁶ 73/1992. (XII. 28.) AB határozat

¹⁷ 14/1995. (III. 13.) AB határozat

¹⁸ 1/1996. (I. 26.) AB határozat

¹⁹ 57/2001. (XII. 5.) AB határozat

²⁰ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat

²¹ 35/2010. (III. 31.) AB határozat

²² 51/2010. (IV. 28.) AB határozat

A lapidáriumlátogatáshoz hasonlítható szellemi izgalommal járó felsorolás tanulsága, hogy az Alkotmánybíróság döntései alapvetően formálták, alakították a magánjogot, és ez a joggyakorlat nem iktatható ki a polgári jog rendszeréből sem.

5. Az AB döntéseinek hatása az új Ptk. javaslatára

Az új Ptk.-nak a 2006. január 31-én közzétett javaslata, amely normaszöveget és indokolást tartalmazott, számos helyen utalt az Alkotmányra és az Alkotmánybíróság gyakorlatára.

5.1.

A Második Könyvet (A személyek) illetően

- a jogképesség kezdő időpontja meghatározásánál a magzati jogalanyiség kérdése az Alkotmánybíróság első abortuszhatározatára²³ épül;
- a személyhez fűződő jogoknál a véleménynyilvánítás szabadságánál, a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának igényével kapcsolatban az Alkotmánybíróság e tárgyban született alaphatározata²⁴ a kiindulópont, amikor a Javaslata azt tárgyalja, hogy gyűlöletbeszéd esetén a Ptk. szabályaiból levezethető az egyéni fellépés lehetősége, (vagyis a Javaslata nem tartotta szükségesnek speciális perlési szabályok beiktatását);
- a Javaslata az általános személyiségi jog meghatározásánál az Alkotmánybíróságnak azt a határozatát²⁵ idézi, amely a működése kezdetén – a nyolcadik közlönnyös határozatban – kimondta, hogy az általános személyiségi jog anyajog, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható;
- A Javaslata megszünteti – idézet következik – „az Alkotmánybíróság határozatával megcsontított, majd a deregulációs törvényhozási aktussal »kiürített« egykori 354. §-ban szabályozott »hányattartott sorsú« nem vagyoni kártérítés intézményét”, és bevezeti a sérelemdíjat;
- az egyesület szabályozásánál az egyesülési jog alkotmánybírósági értelmezéséről szóló négy határozat szerepel (pl. gyermek egyesülési jogának gyakorlása²⁶, köztisztület kötelező tagsága²⁷).

5.2.

A Harmadik Könyvet (Családjog) illetően

- amikor a Javaslata szerint „Magyarországon nem indokolt a házasság intézményének megnyitása az azonos nemű személyek számára”, az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 15.) AB határozata a kiindulópont, amely az azonos neműek házasságkötésének lehetővé tételére irányuló indítványt elutasította;
- a házastársak névviselésénél a Javaslata az 58/2001. (XII. 7.) AB határozatra alapoz, amely nyomán férfiak számára is lehetővé vált házasságkötésük alkalmával a névváltoztatás;

²³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

²⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat

²⁵ [8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 44-45

²⁶ 21/1996. (V. 17.) AB határozatot [ABH 1996, 74.]

²⁷ 22/1994. (IV. 16.) AB határozatot [ABH 1994, 127.]

- a Javaslát meg kívánta valósítani a házassági vagyoni jogi szerződések országos nyilvántartását, amelyet a Magyar Országos Közjegyzői Kamara vezet, a közjegyzők alkotmányos státuszát illetően, amelynek egyik eleme, hogy a közjegyző okiratkészítési tevékenysége a közhatalom gyakorlása körébe esik, a Javaslát a közjegyzők alkotmányos státuszát kijelölő AB-határozatra²⁸ utal;
- a Javaslát lehetővé teszi, hogy a bíróság a lakás kizárólagos használatára a másik házastársat jogosítsa fel, ha a lakáshasználatra jogosult kiskorú gyermek feletti szülői felügyeleti jog gyakorlása őt illeti meg és a kiskorú gyermek lakhatása másként nem biztosítható (például a lakás nem osztható meg, elköltözni nem tudnak). Ezzel kapcsolatban a Javaslát megállapítja, hogy az Alkotmánybíróság a tulajdonjognak családvédelmi alapon, a gyermek érdekében történő korlátozását a 2299/B/1991. AB határozatában (ABH 1992. 570. oldal) nem tartotta alkotmányellenesnek;
- az élettársi viszony szabályozásánál a Javaslát – az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozata következtében – változatlanul mind a különnemű, mind az azonos nemű személyek együttélését élettársi kapcsolatnak tekinti;
- az apaság véelmének megdöntésénél, a perindítási jogosultságnál a gyermeknek a vérségi származása kiderítéséhez fűződő joga szabályozása a Jánosi-ügyben hozott határozatra épül²⁹. (A Javaslát később, a kapcsolattartás szabályainál egyúttal elejét veszi az olyan apaság véelmének megdöntése iránti perindításoknak, amelyek fő célja, hogy a házasság megromlása esetén az egyik szülő a másikat a gyermek életéből „kiiktassa”.);
- a pótanyság kérdésében – ezt a Javaslát nem vezeti be – a Javaslát arra a határozatra³⁰ hivatkozik, amely kimondta: „az önrendelkezés szabadságához való jog nem terjed ki arra, hogy az államnak lehetőséget kellene biztosítania bármilyen tetszőleges egészségügyi beavatkozás elvégzésére”, továbbá a dajkaterhességgel kapcsolatban „felmerülő jogi és etikai problémákra sem a nemzetközi joggyakorlat, sem a korai közvélemény nem adott még kiérlelt választ.”
- A Javaslát – a gyermek nevelésének és életpályájának megválasztása szabályainál megismétli az előző Alkotmány 67. § (2) bekezdését, amely kimondja, hogy a szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeknek adandó nevelést megválasszák. A Javaslát megállapítja, hogy „alkotmányjogi szempontból ez a szülők és az állam közötti „külső jogviszonyra” vonatkozik (lásd az Alkotmánybíróság 995/B/1990/3. sz. határozatát, ABH 1993. 515), a magánjogban azonban egyúttal jelenti a szülők elsődleges és közös felelősségét a gyermek neveléséért.”

5.3.

A Negyedik Könyv a Dologi Jog.

- A Javaslát szerint „az 1990. körül bekövetkezett politikai és társadalmi rendszerváltozás a Ptk.-nak a jogi személyekre és a tulajdonjogra vonatkozó részeit érintette eddig a legjobban. A változások részben a Ptk.-t módosító különböző törvények, részben az alkotmánybírósági gyakorlat nyomán következtek be.”
- A szabályozás irányadó elvei között a Javaslát megemlíti: „A tulajdonjog emberi jogi és alkotmányos védelme, és ennek kapcsán az Európai Emberi Jogi Bíróság és az Alkotmánybíróság gyakorlatában leszűrődő elvek is jelzik, hogy a tulajdonjog

²⁸ 108/B/1992. és 944/B/1994. AB határozatok – ABH 1994.

²⁹ 57/1991. (XI. 8.) határozatával (ABH 1991. 272.)

³⁰ 108/B/2000. AB határozat

gazdasági szerepe mellett absztrakt értelemben egyúttal az emberi minőség más vonatkozásainak jogi védelmében is központi szerepet játszik.”

- a Javaslat számos helyen említi a tulajdonjogról vallott alkotmánybírói felfogás egyik alaphatározatát³¹, amely szerint az Alkotmány a tulajdon korlátozását – szemben más alapvető jogokkal – közérdekből megengedi, és amely a tulajdon szociális kötöttségére is utal.

5.4.

Ötödik Könyv, a Kötelmi Jog.

Érdekesség, hogy az Alkotmánybírói említése egyetlen egyszer sem fordul elő benne. Az Alkotmányról egyetlen alkalommal – a szerződési szabadságnál – úgy tesz említést, hogy „A szerződési jogviszonyokba való beavatkozás kivételességét az Alkotmány biztosítja.”

Ez azért különös, mert az AB fontos szerepet játszott a magántulajdoni rendre történő átállás időszakában a szerződési szabadság jogszabályi akadályainak lebontása és a szerződési szabadság alkotmányos garanciáinak kiépítése terén.

A korai döntések közül a kamatos kamatot tiltó szabály megsemmisítése, a kötött helyiséggazdálkodás jogi előírásainak indokolatlanul korlátozó voltát megállapító döntés, illetve a szerződési kötelezettség elvi lehetőségét biztosító norma és a felelősségbiztosítás eltérő szabályozásra vonatkozó törvényi felhatalmazás alkotmányellenességének megállapítása érdemel említést.

A szerződési szabadság alkotmányos garanciáinak kiépítését illetően az Ab 1990–91-ben fontos tételeket szögezett le. Abból kiindulva, hogy az Alkotmány a gazdaságot piacgazdaságként értelmezte, megállapította, hogy ennek lényeges eleme a szerződési szabadság³², amely bár nem alapjog, és ezért lényeges tartalmát illetően is korlátozható, ha ennek fennállnak az alkotmányos indokai³³, de önálló alkotmányos jog.

Az Ab más alkotmányos elveket és tételes szabályokat is felhasznált a szerződési szabadság védelmére: a jogállamiság elvét, az emberi méltóság védelméhez való jogot, a diszkrimináció tilalmát – mint erről Vékás Lajos: Alkotmány és polgári jog, különös tekintettel az Alkotmánybírói gyakorlatára című tanulmánya³⁴ is szól.

Megállapítható tehát, hogy az Alkotmánybírói több mint két évtizedes gyakorlata beépült az új Ptk. tervezetébe, ahogy egyébként az Alaptörvény is sok vonatkozásban arra épül.

6.

A személyhez fűződő jogok és az emberi méltóság polgári jogi vetületei

Személyhez fűződő jogok az alkotmányjogban³⁵: a személyhez fűződő jogok az alkotmányjogban alapvetőként kezelt jogok polgári jogi „vetületei”. Ez akkor is így van, ha az alkotmányjog ebben a tekintetben főként az állam és a polgár kapcsolatát rendezi,

³¹ 64/1993. (XII. 22.) AB hat. ABH 1993, 373.

³² 13/1990. (VI. 18.) AB határozat

³³ 61/1993. (XI. 29.) AB határozat

³⁴ In: Liber Amicorum, Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére, Bp., ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2007, 299–316. oldal

³⁵ Súlyom László: „A személyiségi jogok elmélete” című könyve (KJK Budapest, 1983) alapján

a polgári jog pedig elsősorban a polgárok közötti viszonyokat. Az ilyen határokat viszont csak elméletileg, jogágakban gondolkodva lehet meghúzni.

A személyiségi jogok hagyományos problémája az egyes személyhez fűződő jogok és az általános személyiségi jog generálklauzúljája közötti viszony³⁶.

a) Az egyes, különös személyhez fűződő jogokat, tehát a jó hírnévhez, a becsülethez, a képmáshoz való jogot ma *klasszikus személyiségi jogoknak* nevezzük. E jogokat az vonja egységbe, hogy veszélyeztetésük kívül marad a politikán, ellentétben az ún. gazdasági személyiséget fenyegető veszélyekkel és az azokat kivédő növekvő állami beavatkozással. E jogokat a liberalizmus elleni védekezés, majd a liberalizmus felszámolása közvetlenül nem érinti. Egyneműségük alapja politikai *semlegességük*.

b) Ezzel szemben az *általános személyiségi jog* lényege szerint politikus³⁷, még ha a személyiségi jogi ítélkezés politizálódásával a 20. században a „semleges” és „politikus” jogok megkülönböztetése egyre viszonylagosabbá is válik.

A „személyiségi jogok védelmének politizálódása”: e szakasz jellemzője a személyiségi jogok általánosodása (az általános személyiségi jog, vagy legalább a magánszféra sérthetetlenségének generálklauzúljája) és politizálódása, a vagyoni összefüggés lényegtelené válása³⁸.

Ez a politizálódás két formában, két irányban jelenik meg.

a) Egyrészt úgy, hogy a személyiségi jog az egyes hagyományos szabadságjogok kiterjesztő gyakorlatában, illetve az állam és az egyén szférájának elhatárolásában elvi magyarázatként kap szerepet (USA-bíróságok).

b) Másrészt úgy, hogy a korábbi személyiségi jogok alapértéke, a becsülethez és méltósághoz való jog most mint az emberi méltóság érintetlensége, vagy a személyiség szabad kibontakozásához való jog, az alkotmányos alapjogok közé emelkedik (NSZK).

Az egyik irány a liberális struktúrákhoz kötődik: lényege, hogy az állammal szemben, az államtól védi a személyiséget a hagyományos garanciák továbbfejlesztésével³⁹. Itt – a bíróságok általános hatásköre mellett – az alkotmányos és a magánjogi személyiségvédelem relatív szétválásáról, a személyiség védelmének megkettőzéséről (deliktuális felelősségen, illetve az alkotmányon nyugvó védelem) van szó.

A másik iránynál viszont – a különféle bíróságok elé tartozó ügyek széttagolása mellett – az alkotmányos alapjogok és a polgári jogi személyiségvédelem relatív összeolvadása⁴⁰ figyelhető meg.

7.

Hogyan érvényesülhetnek az alkotmányos jogok a magánjogban?

A téma alapos feldolgozása Menyhárd Attila: Az emberi jogok magánjogi érvényesülése⁴¹ című tanulmánya, az emberi jogok magánjogi jogviszonyokban való érvényesülésére négy modellt állít fel.

³⁶ I. m. 25. old.

³⁷ I. m. 26. old.

³⁸ I. m. 33. old.

³⁹ I. m. 34. old.

⁴⁰ I. m. 41. old.

Az első modell szerint az emberi jogok és a magánjog két világosan elkülönített jogterület, amelyek között átjárás nincsen; ez a modell elsősorban a közjog és magánjog kettőségével támasztható alá – ez szerintem mára meghaladott.

A második modell szerint az emberi jogok, egyetemességük folytán, mindenkire – minden jogalanyra – egyaránt kötelezettséget rónak, így a magánjogi jogalanyok magánjogi jogviszonyaiban is érvényesülniük kell – ez az emberi jogok utópistáinak álma (szép álmom).⁴²

A harmadik modell szerint az emberi jogok címzettje az állam, és mint jogalkotónak a jogalkotáson keresztül kell biztosítania az emberi jogok érvényesülését; ez az érvényesülés közvetlen nem lehet, közvetett azonban igen: a magánjogi kódexek generálklauzulái (jóhiszemű és tisztességes eljárás követelménye, a jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalma) alkalmasak arra, hogy emberi jogi elvárásokat közvetítsenek. (A magyar jogirodalomban ez a nézet tűnik elfogadottnak, jóllehet megjelent a jogirodalomban és a bírói gyakorlatban is az igény az alkotmánynak a magánjogi viszonyokban való közvetlen alkalmazhatóságára.) – mainstream.

A negyedik modell szerint az emberi jogok a magánjogi jogalanyokra nem rónak kötelezettséget, hanem az államot kötelezik, az állam azonban köteles azokat a magánjogi jogviszonyokban is érvényesíteni, ez pedig az egyes ügyekben hozott bírósági döntéseken keresztül történik – ezt székszisszel szemlélem.

A német Szövetségi Alkotmánybíróság Lüth-döntése⁴³ volt az első, amelyben megjelent az a gondolat, hogy az alapjogok rendszere nem csupán az állami beavatkozással szembeni védelmet szolgálja, de áthatja a teljes jogrendszert is. Ezek az értékek a társadalmat és az államot, a köz- és a magánjogot egyaránt áthatják. Így a magánjog fölé került egy új szabályrendszer. A magánjogi dogmatika és az alkotmányjogi gondolkodás komplementer helyzetbe került a közvetett horizontalitás tanának elismerése következtében.⁴⁴

A másik korszakalkotó tézis a közvetett hatály tana, amelynek értelmében az objektív értékrendszer érvényesülésével együtt a polgári jogviszonyok azonban továbbra is polgáriak maradnak. Az Alaptörvény mint értékrendszer elsősorban a generálklauzulákon keresztül hatol be a polgári jogba. A német Szövetségi Alkotmánybíróság tehát mindezekből következően azt mondta ki, hogy az Alaptörvényben biztosított jogok a magánszemélyek számára alanyi jogot keletkeztetnek. Ha a rendes bíróság nem alkalmazza az Alaptörvény vonatkozó rendelkezéseit, azzal nemcsak az Alaptörvényt sérti meg, hanem a magánszemély alanyi jogát is.

A német Szövetségi Alkotmánybíróság tehát a közvetett hatály alkalmazásával nem kívánta a magánjogot alárendelni a közjognak. Az 1949-es Alaptörvény és az abból levezetett Lüth-döntés alapján azonban mégiscsak felállt egy bizonyos hierarchia, amely szerint ad 1: formálisan az Alkotmánybíróság fogja eldönteni, hogy melyek azok az esetek, amikor a magánjogi érdekmérlegelésen túl alapjogi mérlegelésre van szükség,

⁴¹ Liber Amicorum, Studia L. Vékás Dedicata, 2009, Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2009, 225. oldaltól a 246. oldalig

⁴² Samuel Moyn: The last utopia. Human rights in history. 2012.

⁴³ Náci filmes bojkottjára felhívó személy szabad véleménynyilvánításhoz való joga: kötelező a rendes bíróságoknak figyelembe venni a polgári jogi szabályok alkotmányjogi vonatkozásait (1958).

⁴⁴ http://www.sze.hu/~smuk/DoktoriIskola/Fokozatszerzes/OroszF/Disszertacio_Gardos-O%20F.pdf

illetve ad 2. materiálisan a polgári jogi jogértelmezés fölé kerekedik egyes esetekben az alkotmányjogi dogmatika.

A német Szövetségi Alkotmánybíróság azon kikötése is különös jelentőséggel bír, hogy az Alaptörvényben foglalt jogok csak a magánjog generálklauzuláin keresztül képesek beszűrődni a magánjog rendszerébe. Ahol tehát még generálklauzula alkalmazására sincs lehetőség, ott a Lüth-ítélet fényében az alkotmányi jogok sem képesek hatni. Ezzel elméletileg a magánjog rendszere bizonyos értelemben viszont „szuverén” marad, hiszen csak akkor kell alkalmazni az alapjogokat, ha a magánjog kinyitja a kapuit⁴⁵.

A Lüth-ítélet és a közvetett horizontális hatály elmélete szerint tehát ebben az értelemben a magánjog és az alkotmányjog mint közjog mégis kölcsönösen kiegészítik egymás. Az alapjog mint alanyi jog ugyanis nem jelenik meg a horizontális jogviszonyokban akkor, ha a magánjog nem teremti meg a jog létrejöttének feltételét. Az Alaptörvényben foglalt tartalom, az objektív értékrend pedig beszűrődik a magánjogba, és átsugárzik a magánjog rendszerén keresztül.

A német jogfilozófus, Robert Alexy kiemeli, hogy jóllehet a német *Drittwirkung* elmélet (az alapvető jogoknak nem az állammal, hanem harmadikkal szembeni hatálya) a megszületése óta viták keresztüzében áll, mégis működőképesnek látszik. Az Alaptörvény a magánjogban elsősorban a magánjog generálklauzuláin keresztül érvényesül, de emellett az összes polgári jogi norma értelmezéséhez és alkalmazásához is hozzájárul. A befolyás odáig terjed, hogy akár a jogszabály szövegével ellentétes értelmezést is igazolni képes⁴⁶. Az alkotmányos jogok hatása ellenére a magánjogi normák azonban magánjogiak maradnak, és a belőlük következő jogok és kötelezettségek is magánjogi jogok és kötelezettségek lesznek⁴⁷.

A magyar szakirodalomban is többségi az az álláspont, amely a közvetett hatály modelljét követi. Ennek jó példája Sonnevend Pál „Az alapjogi bírászkodás és korlátai” című tanulmánya⁴⁸, mely konkrét bírósági ítélet kapcsán azt a kérdést elemzi, hogy az az előírás, amely szerint az alkotmány és a jogszabályok mindenkire kötelezőek, mit jelent a rendes bírászkodás területén, vagyis helye van-e az alapjogok magánszemélyekkel szemben való közvetlen alkalmazásának, ki tekinthető az alapjogok kötelezettjének, kötelezik-e közvetlenül az alkotmányban foglalt alapjogok a magánszemélyeket. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy az alapjogok a magánszemélyekkel szemben közvetlenül nem alkalmazhatóak, de a jogszabályok a magánszemélyek viszonyaiban is az alkotmánnyal összhangban értelmezendők. Ezért a magánjogi jogvitákban a bíróságok kötelesek a magánjogi szabályok, különösen a generálklauzulák értelmezése útján az alapjogokat érvényre juttatni. Ezt a kötelezettséget nem szünteti meg valamely jogszabály alkotmányellenessége vagy törvény alatti szinten elhelyezkedő norma törvénybe ütközése. Ilyen esetben a rendes bíróság köteles az alkotmánybíróságról szóló törvény alapján az eljárást felfüggeszteni, és az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezni.

A polgári jog generálklauzuláinak értelmezésénél célszerű az alapjogoknak olyan tartalmat tulajdonítani, mint amelyet azoknak az Alkotmánybíróság tulajdonít. Az Alaptörvény a magyar jogrendbe iktatta a valódi alkotmányjogi panaszt. Így már

⁴⁵ Diederichsen, Ulrich.: Das Bundesverfassungsgericht als oberstes Zivilgericht- ein Lehrstück der Juristischen Methodenlehre. AcP, 1998. 237.o.

⁴⁶ 34 BVerfGE, 269. 279.

⁴⁷ ALEXY, Robert: Constitutional Theory. New York, 2002, Oxford University Press, 355. o.

⁴⁸ FUNDAMENTUM / 1998. 4. SZÁM, <http://www.indok.hu/sites/default/files/98-4-09.pdf>

nemcsak alkotmányellenes jogszabály alkalmazása, hanem jogszabály alkotmányellenes alkalmazása esetén is alkotmányjogi panasznak van helye. Ez lehetővé teszi az alapjogi bírászkodás egységességének biztosítását.

Mindez nem jelenti azt, hogy a történeti tényállás megállapítása, ennek és a jogszabálynak az egymásra vonatkoztatása a rendes bíróságok helyett az alkotmánybírászkodás feladata lenne. Az AB a „norma” (a jogszabály az értelmezett, alkalmazott tartalommal) és az Alaptörvény egymásra vonatkoztatott értelmezését végzi el, akkor is, hogy ha a panasz nem közvetlenül a jogszabály, hanem a bírói döntés ellen irányul.

Az AB ráadásul alkalmazza az 1964-ben Heck német alkotmánybíró által alkalmazott formulát: csak különös alkotmányértés lehet a felülvizsgálat oka.

Összegezőként megállapítható – immár túllépve a polgári jog területén -, hogy a hazai jogállami alkotmányfejlődés folyamatossága nem akasztható meg semmilyen eszközzel. Az új elemeket felmutató **fejlődés** és a **folyamatosság** egyaránt hangsúlyozandó. Mindkét tényező alapjául szolgál az Alkotmánybíróság itt is bemutatott joggyakorlata, de az európai és nemzetközi jogi környezet is. Ezek alapján állítható, hogy az alapvető alkotmányossági mércék (jogállamiság elemei, alapjogok védelme) nem változhatnak.